

IVAN GOLUB

Juraj Julije Klović Hrvat (1498 – 1578)

Georgius Iulius Clovius Croata

II PROBLEM KLOVIĆEVOG RODNOG MJESTA

»Grisone« Klovićevo rodno mjesto u Vasarija

Jedini suvremeni podatak što ga imamo o mjestu Klovićeve rođenja jest, koliko mi je poznato, Vasarijev zapis u Klovićevoj biografiji u drugom izdanju »Života slavnih graditelja, slikara i kipara«, izašlom u Firenzi 1568, dakle za života Klovićeve. Podatak glasi:

Nacque [1498] costui nella prouincia di Schiauonia, o uero Coruatia, in una villa detta Grisone, nella Diocesi di Madrucci.

U ovoj kratkoj rečenici zgusnuti su značajni podaci: navedena je najprije civilna pokrajina »prouincia di Schiauonia o uero Coruatia«, zatim mjesto »una villa detta Grisone«, napokon crkvena pokrajina »diocesi di Madrucci«.

Klovićevo rodno mjesto treba tražiti u Hrvatskoj, i to u biskupiji »Madrucci«. Jedina biskupija na teritoriju Hrvatske kojoj je ime gotovo identično s »Madrucci« jest biskupija modruška, koja se, kako upozorava Ivan Črnčić, izvorno zvala Modruše, dakle pluralno a ne singularno Modruš. Oblik »Madrucci« je upravo pluralan. Što u njemu ne dolazi »š« nego »č«, to se može dugovati eufoniji talijanskog govora ili — kako se doumljuje Črnčić — tiskarskoj greški.⁹⁵ Danas se biskupiju modrušku, koja više ne postoji samostalno, nego sjedinjena sa senjskom i riječkom, talijanski zove Modrussa. U svakom slučaju očito je da »diocesi di Madrucci« nije drugo nego biskupija Modruše (izvorno ime), odnosno Modruš (kasniji oblik imena).

Klovićevo rodno mjesto treba dakle tražiti u biskupiji modruškoj, i to pod imenom »Grisone«, pri čemu treba uvažiti da je »Grisone« talijanski oblik za hrvatsko ime Klovićeve rodnog mjesta. U modruškoj biskupiji između Bribira i Bakra postoji mjesto koje se zvalo u nekim glagoljskim listinama iz 14. stoljeća »Grižane« a u nekima iz 15. stoljeća »Griže«. Tako u je-

dnom dokumentu iz Biograda od 1323. nabrajaju se ljudi iz pojedinih mjesta; i tu dolazi doslovce: »a z Grižan: 1. Budišč, 2. Prodan...«.⁹⁶ A u jednom glagoljskom dokumentu iz 1474. spominju se »Griže« dva puta, doslovce: »živušći v Grižah« i »v Grižah«.⁹⁷

U 15. i 16. stoljeću ime istog tog mjesta javlja se i u obliku »Križane«.⁹⁸ S tim u vezi postavlja se pitanje nije li u Klovićevo doba prevladavala, doduše, upotreba imena »Griže« odnosno »Grižane«, ali je postojala uz sve rjeđu upotrebu svijest da se mjesto naziva i »Križane«, i da je u njegovu korijenu uključena riječ »Križ«. Možda, kako smo naprijed rekli, govoreći o eventualnu Klovićeve monogramu što dolazi u misalu čazmanskog prepošta Jurja de Topusko, križ u monogramu označuje »Križane« odnosno »Grižane« kao Klovićevo rodno mjesto.

Za nas je dakako važno znati kako se mjesto »Griže«, »Grižane«, »Križane« nazivalo latinski, odnosno talijanski. Kukuljević bilježi da se ono zvalo latinski »Grisane«.⁹⁹

S tim u vezi postavlja se pitanje zašto u Vasarija dolazi »Grisone«, a ne »Grisane«, što bi bilo bliže i hrvatskom i latinskom imenu mjesta, i da li ta razlika stavlja u pitanje identičnost »Grižana« i »Grisone«. Identičnost nije u pitanju doista, jer na području Hrvatske, uzete u najširem smislu riječi, u biskupiji modruškoj ne postoji tada niti jedno mjesto koje bi se zvalo »Grisone« odnosno tome slično do Grižana koje su jedino i imenu »Grisone« najbliže ime.

Na pitanje zašto u Vasarija dolazi oblik »Grisone« a ne »Grisane« Črnčić odgovara da je to u biti tako jednako kao da je Vasari napisao baš »Grisane«, a možda i jest, veli Črnčić, Vasari to doista tako i napisao

⁹⁶ Surmin Đuro, *Hrvatski spomenici, sv. I* (od godine 1100. do 1499), Zagreb 1898, str. 78.

⁹⁷ Nav. dj., str. 273–74.

⁹⁸ Kukuljević, *Život Jurja Julija Klovića*, str. 8.

⁹⁹ Nav. mj.

⁹⁵ Črnčić Ivan, (*Oporuka Julija Klovića*), *Viestnik hrvatskog arheološkog društva* 6(1884) br. 2, str. 60–61.

GRIZANSKI KRAJOLIK. Drevna belgradska crkva. (snimak iz 1975. godine, kasna jesen)

ali je »tiskar shabio«. ¹⁰⁰ No možda je eufoničnost talijanska od latinskog »Grisane« načinila »Grisone«. A da izvorni »ž« iz »Grizane« nije se mogao izraziti u talijanskom imenu mjesta očito je; on se rado nadomještao sa »s« koji se po svom položaju u riječi izgovarao »z«. Tako se npr. Križanić pisao u talijanski pisanim dokumentima »Crisanich« i »Crisanio«.

Zahvaljujući dakle vrlo preciznom podatku što ga donosi Vasari nedvojbeno je da se Klović rodio u Grizanima u biskupiji modruškoj a pokrajini slavonskoj ili hrvatskoj. Tu je međutim i početak poteškoća. Problem je naime u kojem opsegu, čisto geografski, treba uzeti Grizane, i u kojem se je najužem prostoru tog područja što ga pokriva ime Grizane rodio Klović.

»Villa detta Grisone« — Grizane, dvorac ili selo?

Najprije glede opsega područja koje je obuhvaćeno imenom »Grizane«. Vasari precizno bilježi da se Klović rodio »in una villa detta Grisone«. »Villa« može značiti dvorac na selu, ljetnikovac, gospodarstvo, selo ili zaselak. U kojem je smislu u Vasarija upotrijebljen naziv »villa« teško je reći. Stvar je još teža što se imenom Grize u ono vrijeme označivalo frankopanski dvorac i selo što se pod dvorcem prostiralo, a postojali su možda i okolni zaseoci.

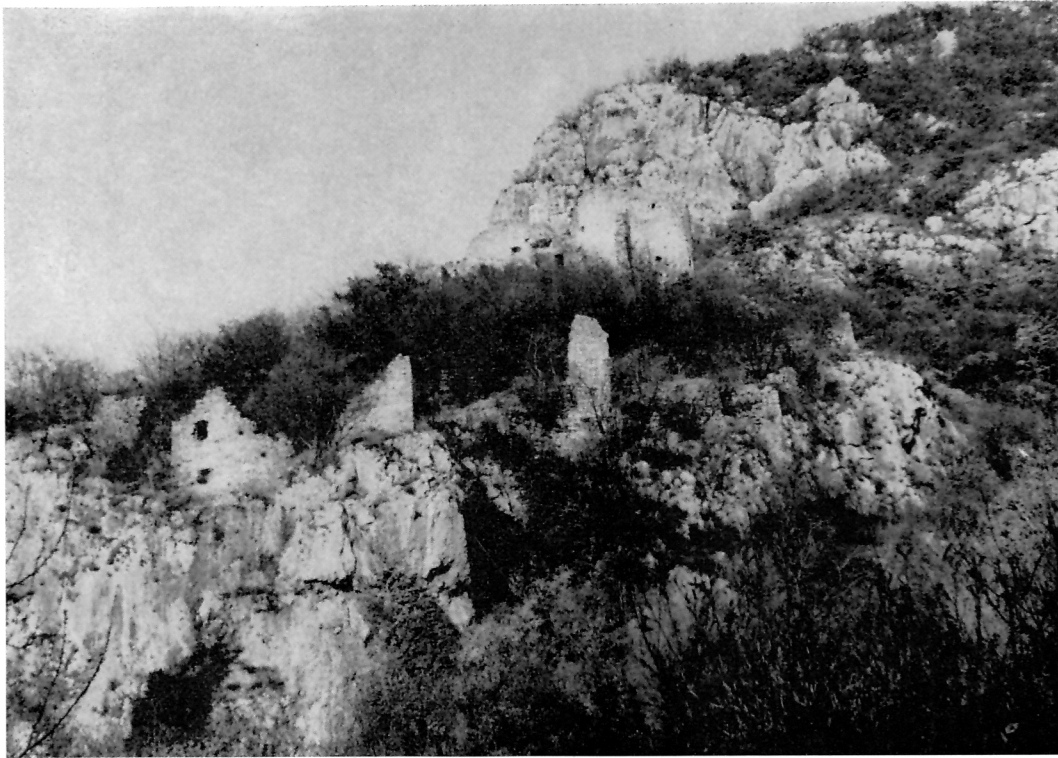
Ako se naziv »villa« uzme u smislu dvorca, ili preciznije gospodarstva jednog dvorca, onda bi to značilo da se Klović rodio na imanju Frankopana. To nije pro-

turječno predajama, o kojima ćemo malo kasnije izvijestiti, a po kojima je Frankopan zapazio darovita dječaka. Iste predaje naglašuju kako je Klović bio dijete siromašnih roditelja, kojemu je majka tuđa polja radila. Klovići očito nisu bili plemići, pa ni oni najsitniji. Klović bi se bio valjda negdje zabilježio kao »nobilis«. A to čini još vjerojatnijom mogućnost da su se dali na službu na imanju Frankopana, odnosno trsatkih fratara, koji su dobili darovnicom Grize. Ako je Juraj Julije dijete roditelja koji su živjeli i radili na Frankopanovu (ili fratarskom) imanju, onda je i razumljivije da je netko moćan i nekako blizak zapazio talent dječakov i upravo ga put izobrazbe.

Ako se naziv »villa« uzme u smislu sela, onda se radi naravno o mjestu »Grizama« odnosno »Grizanima«. Da li su Grizane uključivale zaselke, teško je znati. Ako su postojali zaselci, koji su od njih stajali pod imenom Grizana, također se ne da utvrditi. Možda upravo ta nedefiniranost dala je mjesta raznim nagađanjima i zauzetim prisvajanjima te polemičkim sporenjima.

Neka od njih smo vidjeli kad smo govorili o problemu hrvatske varijante Klovićeva prezimena. Tako neki posve odriču mogućnost da se Klović rodio na području Grizana i tvrde da se rodio u selu Klarićima na području Drivenika. Drugi, konkretno Dragutin Hirc, smatra da je selo Rudenice, koje se nalazi u driveničkoj župi, rodno mjesto Klovićevo, no on toga ne stavlja u suprotnost s Vasarijevim zapisom da se Klović rodio u Grizanima: »Napried od Krinje« — piše Hirc u svojoj knjizi »Hrvatsko primorje« izašloj u Zagrebu 1891. »evo ti Rudenica, koje spadaju pod župu driveničku. U ovom seocu ima svaki seljak uz svoje ime i prezime

¹⁰⁰ Crnčić, (*Oporuka Julija Klovića*), str. 60—61.

GRIŽANSKI KRAJOLIK (snimak iz 1975. godine, kasna jesen)

još i prišvarak 'Rimljan'. U tom mjestu življaše već sada izumrla obitelj Kovičića. Na staroj jednoj listini, na kojoj bijaše potpisan pradjed sadanjeg župnika, Ivan Balas st., nalazi se među imeni i ime Matej Kovičić. Nisu li možda Rudenice rodno mjesto Julija Klovića? Talijani rado pomekšavaju, pak načiniše od Kovičić *Clovichich*, a najposlije Clovij. Ako se veli, da se Klovio u Grižanima rodio, ne smeta, jer svaki seljak, bio on iz Triblja, Rudenica, Bašunja itd., zvao se Grižanac. Pitaš li ga, otkuda je, reći će ti iz Grižana, ako i nije iz istoga mjesta, već iz župe grižke. Zna se da je Julijo Klovio u Rimu boravio, pak su valjda rođaci njemu na spomen uzeli prišvarak Rimljanin.¹⁰¹

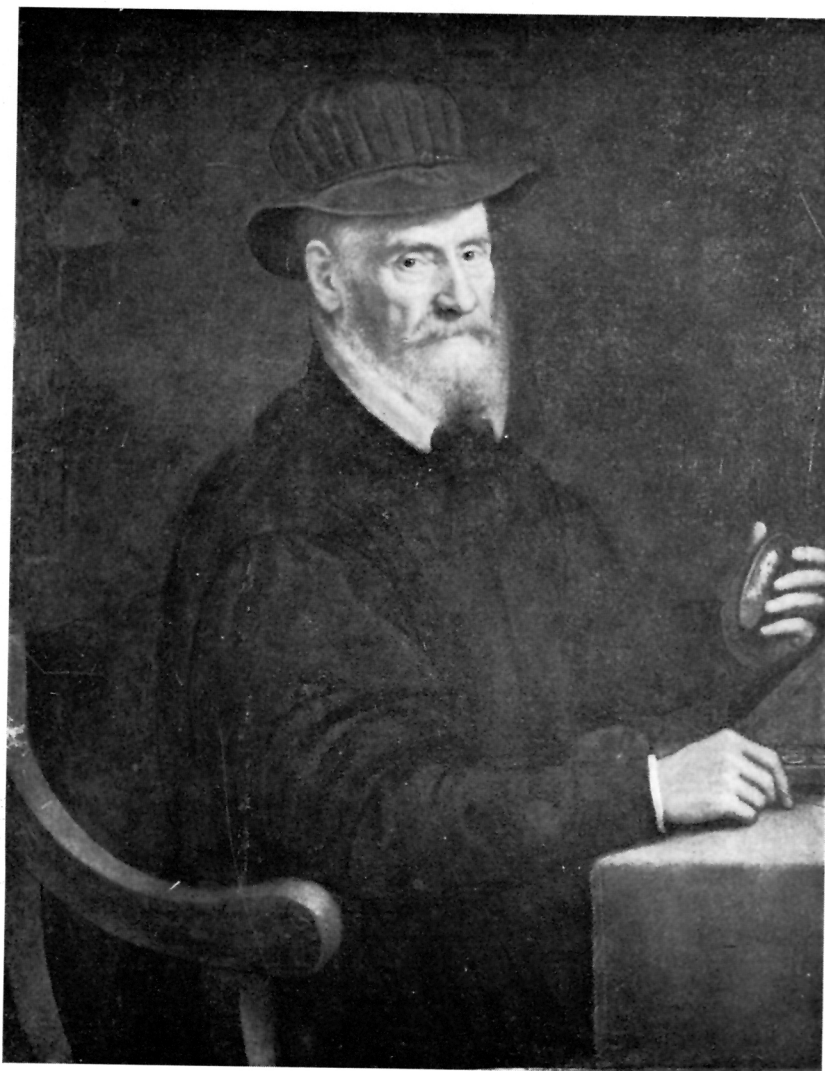
Grižanske pak predaje, kako ćemo doskora vidjeti, ubiciraju mjesto Klovićeva rođenja u selu Antovu odnosno Gobićima na području Grižana.

Pošto smo razmotrili Vasarijeve podatke o Klovićevu mjestu rođenja, koji su vrlo precizni i krajnje podrobni, nameće nam se na koncu pitanje *odakle ti podaci Vasariju?* Pitanje je to aktuelnije što neki, kako smo vidjeli, tvrde da se Klović nije rodio u Grižanima uzetim i u najširem smislu riječi, i na taj način zapravo osporavaju vjerodostojnost Vasarijevih podataka o Kloviću. Kako je Vasari Klovićev suvremenik, postavlja se

¹⁰¹ Str. 183. — Da bih utvrdio da li i danas kao i u Hircovo vrijeme postoji u Rudenicama naziv »Rimljani« posjetio sam (14. IV. 1976.) Rudenice i utvrdio da stariji ljudi i dandanas zovu jugoistočni dio Rudenica »Rimljani«. Taj pak dio, ionako malenih Rudenica, sada je zapravo jedna zidanica i nekoliko napuštenih kuća raspuklih i bršljanom zaraslih zidova. I Rudenčanin Luka Cerović i Driveničani Ljiljana Bašić i Ibert Jerčinović ponovili su predaju po kojoj je majka J. Klovića bila iz Rudenica.

pitanje nije li on od samog Klovića dobio podatke za Klovićevu biografiju. O stupnju vjerojatnosti takve pretpostavke odgovorit će nam izvještaj o našem traženju o Kloviću u Vasarijevoj literarnoj ostavštini i u njegovim »Životima«. No prije nego o tome izvijestim, donosim zapis o problemu Klovićeva rodnog mjesta u predaji vinodolskog kraja kako sam ga zapisao u Grižanima i Klarićima, mjestima koja se spore oko Klovića.

Spomenimo međutim da po mišljenju prof. Ljube Babića nije samo Vasari tiskom nego i El Greco kistom zabilježio da je grižanski kraj Klovićev zavičaj. Kroz suze mi je nedavno čitao profesor Babić iz svoje knjige ulomak o El Grecovu portretu Klovića: »Na toj slici desnom rukom pokazuje Klović ukrašenu minijaturnu knjigu, jednu od onih koje je Klović izradio. Na stieni pozadine naslikan je pejzaž. Što znači taj pejzaž? Možda taj pejzaž znači više nego slučajno postavljena slika u dekorativnu svrhu. Slučaj je valjda htio da sam upravo tada mnogo crtao po našem Vinodolu u vrijeme, prije nego što sam tu El Grecovu sliku vidio u originalu u Napuljskom muzeju. Crtao sam u okolini Bribira i Grižana. Naravno, crtao sam i one poznate prekrasne skupove drveća na okuci ceste izpod Bribira. I kad sam se nakon nekog vremena našao pred tom slikom Grecovom u Napulju, nisam se mogao oteti dojmu, da taj maniristički pejzaž u pozadini sa plavim bregovima i oblačnim nebom na Grecovoj slici slični silhuetama bregova nad Grižanima, i da ti skupovi drveta slične nekako tim silhuetama, koje su toliko karakteristične za kraj nad Grižanima. I konačno zašto ne bi emigrant Greco kad slika emigranta Klovića, naslikao na Klovićevom portretu sliku njegovog rodnog kraja? Možda će nekad netko nakon točnog studija te nadasve zanimljive slike

*Sofonisba Anguissola (?), portret Julija Klovića — Mentana (Rim),
zbirka Federica Zeri*

za našu kulturnu poviest moju slutnju u celosti potvrditi, ili ju opet kao fantastičnu zabaciti.¹⁰² (»Vi ste to potvrdili«, reče mi aludirajući na ovu moju raspravu o hrvatskom prezimenu i rodnom mjestu Klovićeve, koju je u rukopisu pročitao.) — Moguće je, kako je upozorio

dr Stanko Jurdana kojemu sam o ovome govorio, da je slika što visi na zidu unutar El Grecova portreta Jurja Julija Klovića, zapravo minijatura napravljena vlastitom Klovićevom rukom? To bi trebalo poredbenom analizom Klovićeve i El Grecova stila utvrditi.

III JULIJE KLOVIĆ U ŽIVOJ PREDAJI VINODOLSKOG KRAJA

Jučer i danas, trećeg i četvrtog siječnja 1970. posjetio sam Grižane i Klariće (Drivenik), raspitujući se za Julija Klovića. Iznenadio sam se. Koga god sam upitao za Klovića, a pitao sam kako sam na koga naišao, svatko je znao za njega. Kao da Klović danas tu živi.

Julije Klović živi u predaji svog kraja. Mislim da će biti umjesno zabilježiti tu predaju, onako kako sam je

¹⁰² Babić Ljubo, *Zlatni vek španjolskog slikarstva*, Zagreb 1944, str. 100.

u ta dva dana sreo, upoznao. Ona možda ne pruža odlučujući prilog raspravi o mjestu Klovićeve rođenja, ali odražuje sliku našeg sitnoslikara što se sačuvala u kraju iz kojega je potekao.

Prvi i jedini Grižanac, što sam ga našao na trgu u Grižanima, upitan o Kloviću, reče mi: »Sada su mu podigli spomenik u Driveniku, a mi mislimo da se on ovdje rodio, u Antovu. To je prvo selo poslije Grižana. A spadalo je Antovo uvijek pod Grižane. U Antovu je

jedan fini čovjek, načitan, Ivan Knez. On bi Vam mogao to najbolje protumačiti«. Moj sugovornik Filip Marušić (zamolio sam ga za ime) još je nadodao: »Jedan moj susjed, s kojim idem sada na sprovod, veli da se Klović rodio negdje od Podbadnja do Triblja, ali se ne zna gdje se baš točno rodio. Taj moj susjed veli da se (Klović) zvao Juraj Gobić, a poslije ga nazvali Julije Klović.«

Marušićev traženi susjed — Stjepan Stipančić se zove — upitao me poznajem li knjigu Laszowskog o Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru, a spomenuo je i Kukuljevića. Njegovo znanje o Kloviću je knjiško. Koliko je na predaju o Kloviću u ovom kraju utjecala literatura o Kloviću, i obrnuto, koliko je predaja ušla u literaturu i na nju utjecala? Međutim oglašila se gospođa, čini se domaćica (jer nas je ponudila vinom): »O Kloviću se priča: on je bio dečkić mali i fratri ga našli i Frankopani. Pronašli su ga da je na noktu narisao cijelu Isusovu zadnju večeru. Spomenik bi mu trebalo podići gdje su ga našli fratri pred 400 godina, a ne gdje su mu ga podigli Driveničani. To je crkva u Belgradu. Tu mi treba podići spomenik. On je pasal ovce kao moja mala sada.« (Pokaže na djevojčicu, što nas je začuđeno motrila.) »I fratar ga je uzeo u Crikvenicu«. Iz čitavog ovog pričanja domaćice upada u oči pojedinost, koju koliko mi je poznato, nije nitko kao predaju zabilježio, da je naime mali Klović slikom Posljednje večere na svom noktu svratio na se pozornost »fratra i Frankopana«. Netko drugi, na drugom mjestu, istog dana mi reče, kako je mali Klović na noktu bio naslikao frankopanski grad — Griže.

Došavši opet do riječi Petar Stipančić me uvjerava da se u Zagrebu u Gradskom muzeju čuva povelja Grižana koju da je izradio Klović; ili u kojoj da se on spominje; neka je potražim kod njegovog rođaka Marijana Stipančića u spomenutom muzeju. Sve se pobojavam, da se radi o nekom nesporazumu; zar je moguće da, ako je tome tako, nitko ne bi znao za tu povelju i Klovića u vezi s njome.

Ljudima se žurilo na sprovod. Usput su mi tek stigli pokazati kuću, u kojoj se nalazi mjesni ured. Nad ulazom u kuću nalaze se uklesani inicijali: AG i godina; 1909: »To je, istumačiše mi, August Gobić, još je sada živ u Americi«. A netko je u literaturi o Kloviću, u vezi s Kukuljevićevim kombinacijama »Gobić — Klović« poricao postojanje Gobića u Grižanima.

Odjelivši se za groblje, ljudi rekoše jednoj djevojčici, neka mi pokaže kuću Ivica Pilaša u Blaškovićima: Pilaš, rekoše mi svi, mogao bi mi više nego oni reći o Kloviću, najviše pak bi znao Ivan Knez, ali on će sigurno biti na sprovodu.

Djevojčica što me vodila k Pilašu, zove se Alma Grurina, polazi 6. razred, a na pitanje:

»Da li si čula za Klovića?« odgovorila je:

»Jesam«

»Otkud znaš za njega?«

»Jer se rodio u Gobićima«.

Međutim smo stigli do Pilaša, koji je upravo izišao iz kuće s kantom po vodu. Ostavio je kantu i poveo me u kuću. Kad sam spomenuo ime Klović izišao je van. Začas se vratio punih ruku: sa slikom Julija Klovića, uramljenom, s jednom požutjelom listinom, i s jednim

do polovice ispunjenim iz teke istrgnutim listom. Ta požutjela listina najviše me zanimala, a i g. Pilaš je nju očito smatrao najvrednijom od svega što je donio u ruci.

»Driveničani vele da Gobići ne postoje; a evo liste«. Razmotao ju je, i istumačio mi, da je to oporuka Gobića zetu Pilašu, to da je njihova obiteljska oporuka. Još je dodao, da je on zapravo iz Gobića, pa su se poslije preselili u Blaškoviće. Uzeo sam listinu i prepisao početak:

»Leta 1809 dan 28 Mischea Novembra u Kancellarij Grizonskoi. Pred Postovanim Szuchem Gospodskim Belgradskim Ivanom Knezom ij Szvidoki ovo pisano osobito zvanimi, ovdi zdola podpisanimi. Ivan Gobich Jurjev, Staracz od let Sezdeset ij tri, velim 63, i svojom Gospodarichom Marichom, jur vech Starichom govorechi. . .«

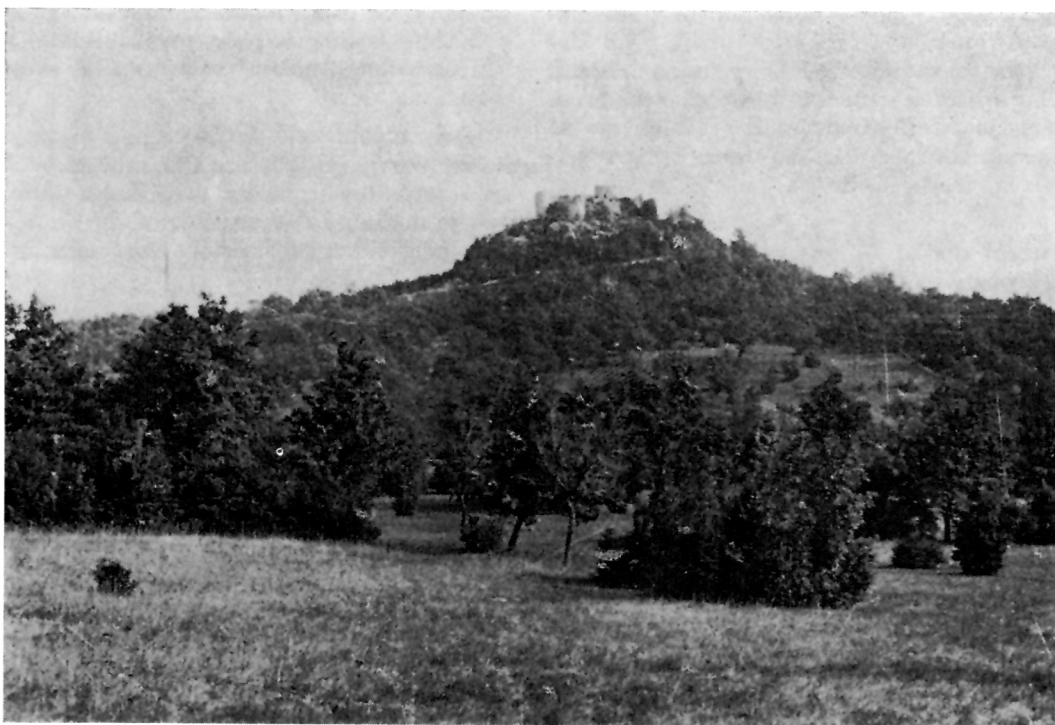
U ovoj je oporuci zanimljivo uočiti, kako je napisano »u Kancellarij Grizonskoj«. Učinilo mi se najprije, da je tu zapravo »a« pisano kao »o«; dakle »u Kancellarij Grizonskoi«. Međutim u riječima, što se nalaze u neposrednom kontekstu »leta«, »dan« slovo »a« nije pisano kao »o«, već kao nedvojbena »a«. Riječi oporuke »u Kancellarij Grizonskoi« podsjećaju na Vasarijev naziv Klovićeva rodnog mjesta »Grisone«. Ipak u daljnjem tekstu oporuke, čini se, da je pisar tu i tamo nedovoljno lučio pisanje slova »a« i »o«.

U vezi s oporukom veli mi Ivan Pilaš, da se sve zemlje, što se u oporuci navode dan-danas nalaze u njihovu, Pilaševu, posjedu pod istim imenom kojima su imenovane u oporuci. »U Antovu« — nastavlja Ivan Pilaš — »na našoj (nekada Gobićevoj po oporuci Pilašu predanoj) ledini nalaze se zidovi visine metar, i metar i po, kako gdje. Ljudi ne pamte kad je tu bila kuća. Po pričanju mog oca, a on veli da je čuo od svog oca, tu je bio (u toj kući od koje su zidine ostale) rođen Klović. Njegovi roditelji da su odande otišli u Gobiće.«

Na pitanje, gdje se sačuvala oporuka, Ivan Pilaš je posegnuo za jednom knjižicom, za kojom mi se inače otimao pogled, i za spomenutim rukom pisanim iz teke istrgnutim papirom. »Za radio Rijeku dao sam o svemu tome ovu izjavu, što piše na ovom papiru. Rekao sam je onako kako se kod nas govori. Bilo je to nekako prošlog studenoga:

»Imel san 14 let kad san va rodnoj kući svojega oca Filipa Pilaša va selu Gobićih našal va kasunić zazi-danon pod puneštrun oporuku od 1805 s kun je Ivan Gobić Jurjev ostavil kuću i grunat svomu zetu Grgi Pilašu Mikulinon. Skupa s tun oporukun našal san knjigu crikvenih pisam od 1834. leta i sliku ka prikazuje Jurja Klovića. Po tomu se vidi da je ta obitelj Gobićeva va to vrime držala Jurja Klovića za sina svojega roda«.

Na pitanje da li je slika što mi ju je uokvirenu pokazao ta slika što ju je kao dječak bio našao uzidanu s oporukom i rukopisnom knjigom, Ivan Pilaš mi je odgovorio: »Ova slika što sam vam je pokazao jest preslikana ona slika što sam je bio onda našao. Ovu sliku mi je tražio dr Karlić (on je odavde), pa sam mu je dao, a on je dao po njoj ovu sliku napraviti i poslao mi je.« Ova slika predstavlja Klovićev autoportret: Giulis Clovio miniator. Ivan Pilaš kaže da je nađena sli-

DRIVENIK U VINODOLU — Grad-kula građena prije naše ere. Godine 1225. Frankopani ga dobijaju u leno i u XVI st. dograđuje ga obitelj Zrinjski. Podno grada, a ispred osnovne škole nalazi se Klovičev kip, djelo akademskog kipara Zvonka Cara, podignut kao dar braće Mate i Luke Petrinovića (1969. godine)

ka bila iz neke knjige istrgnuta, kako se čini. Iz Pilaševa pak opisa dimenzija slike dade se nazreti da je slika bila istrgnuta iz Kukuljevićeve knjige »Jure Glović«. Ivan Pilaš se sjeća i jedne knjige o Kloviću, koju je nekom posudio. Sudeći po opisivanju knjige, bila je to spomenuta Kukuljevićeva knjiga? Tu se ponovno postavlja pitanje koliko je literatura ušla u predaje kraja, a koliko predaje u literaturu o Kloviću.

Što se tiče rukopisne knjige, što ju je Ivan Pilaš kao dječak bio našao skupa s oporukom u zidu, ona nosi slijedeći naslov:

Rukopisna Knjizica
U kojoj se mnogoverstne S.
Pisme ali Popivke u horvaczkih
Orsag po Nedilija ij vishe kroz
Leto zapovidani Blagdani
pod S. Missom navadne pi-
vati zaderxavaju.
1834.

Ivan Pilaš je još donio, rukom rađeni metalni pečat s likom Bogorodice u sredini i natpisom oko lika: »1664 Dvice Marije z Belgrada«.

Grižanci, što su sreli na sprovodu Ivana Kneza, uputili ga k Ivanu Pilašu, da sa mnom porazgovori. Žureći se, da stigne još na sprovod, ukratko mi je rekao ovo: »Kukuljević i učenjaci prije koji su bili ovdje tražili su samo popa i učitelja a nisu išli među narod. Ja sam napisao nešto i o Kloviću rukom, što se priča o njemu

ovdje. To mi stoji u Antovu. Ja sam čuo od jednog staroga Ivana Kneza da je čuo od predaka da se Klović rodio u Antovu i da je kao dječak od deset godina išao u Belgrad. Belgradski Kaptol ga je poslao Pavlinima. I išao je u Mletke i u Rim. Na Gobićevoj zemlji u Antovu još danas se vide zidine za koje sam od više starih čuo da se u toj kući rodio Klović. Ja sam bio u Argentini ... Ako se Klović zove Klarić latini ne bi mijenjali Klarić, jer je Klarić latinsko ime; zvali bi Klovića tada Klarius.« Odžurio je na sprovod. Jedva stigoh Ivana Kneza upitati za godinu rođenja: 1897; i Ivana Pilaša: 1894.

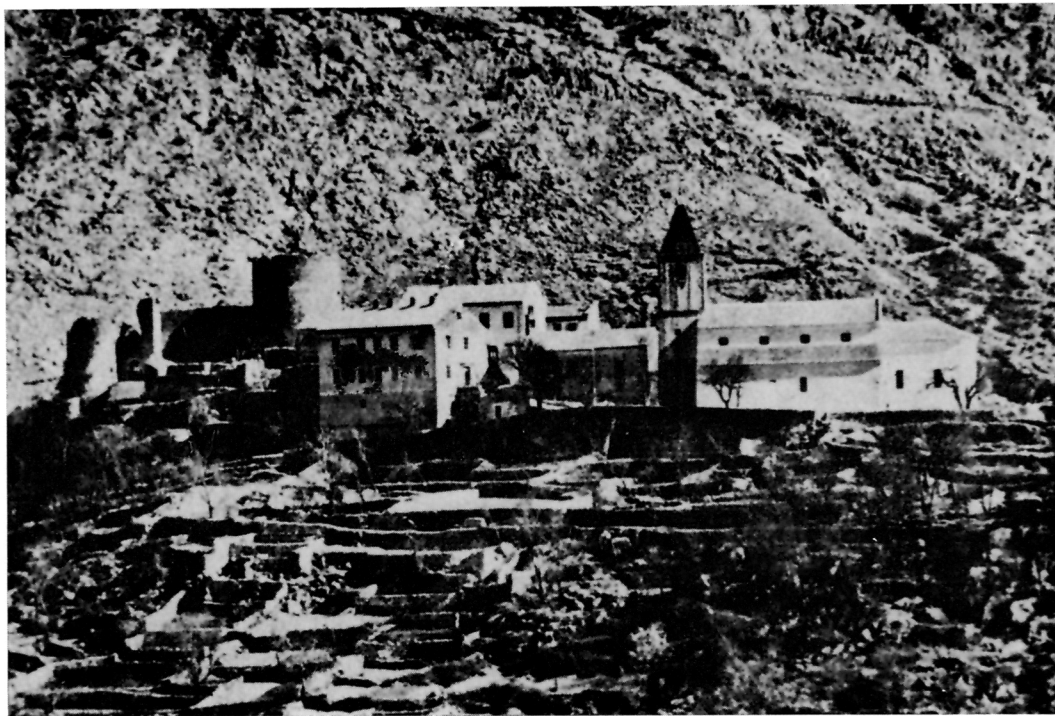
Odavde sam pošao u Drivenik udaljen oko 7 km od Grižana. Došavši do nedavno podignutog spomenika Juliju Kloviću, upitam dječake, što su se igrali loptom pokazujući na kip u bronci:

»Tko je to?«

Najmanji (Mladen Klarić uč. III r) bio je najbrži: »Klo« i dalje nije znao. Pomogao mu je — po sličnosti lica se vidjelo — njegov brat (Stanko Klarić, VII r): »Julije Klović sitnoslikar«. Upao je treći dječak (Boris Petrinović, VII r): »Mali Mihelanelo«. Iznenađen tim odgovorom upitam dječaka: »A tko ti je to rekao«.

»Tamo piše ispod« reče pokazujući na spomenik.

»A zašto su mu baš tu podigli spomenik« — upitam i dodam: »Je li on odavde?« Jedan od braće Klarića reče: »Jest«, a mali Petrinović će ozbiljno: »Ne zna se odakle je. Neki vele da je iz Grižana neki vele da je iz Klarića«. Uputio sam se s mališanima do spomenika.

DRIVENIK U VINODOLU — Grad-kula građena prije naše ere. Od 1225. godine u posjedu obitelji Frankopan, a u XVI st. dograđena od obitelji Zrinjski.

Kip Klovića u naravnoj veličini, s licem vjernim Kloviću autoportretu. Na postolju stoji natpis:

Don Julio Clovio
Vinodolski

Rođen 1498 Umro u Rimu 1578

Slavni sitnoslikar Prozvan Mali Michelangelo.

Ivan Jerčinović Knezić, konduktar autobusa kojim sam se iz Grižana dovezao, upravo je iz Klarića. Sve što mi je ispričao putem u Crikvenicu i u prometnom uredu u Crkvenici (3. I), i što mi je u Klarićima pokazao (4. I) zabilježio sam:

»Moj tast Petar Prišić; pokojni, više je puta u zimsku dob razgovarao s ljudima: Julije Klović je Juraj Klarić. Rođen je u Klarićima. Njegova mati bila je udovica i ona je kopala kod fratara na imetku koji se danas još zove 'Fratar', i on je bio s njom tamo. Tako sam ja čuo od tih ljudi. I kad je on tako bio kod svoje matere, dolazili su fratri na svoj imetak i vidjeli kako je dječak crtao po zemlji slike i rekli su fratri da ga treba školovati. I oni su ga školovali. Tu na imetku 'Fratar' nalazi se jedan mali predjel 'kućina'. Vele da je tu bila rodna kuća Klovića. Danas je tu livada a i raste koji trs. To je sada imetak Jakova Marčića.« Kad smo bili u Klarićima (4. I), pokazao mi je isti Ivan Jerčinović površinu koja se zove »Fratar« i gdje se nalazi »kućina«. Nalazi se blizu kuće Jerčinovićeve. Jedan Driveničanin mi reče da je Jerčinović najinformiraniji o Kloviću radi svog pokojnog tasta koji je znao o Kloviću kao i radi toga što se »kućina« nalazi kraj njegovog doma. Na pitanje kako to da se Klović, ako je Klarić,

nije i nazivao tako, Jerčinović mi je odgovorio: »Koliko sam ja čuo od tih ljudi vele da Talijani nisu mogli izgovoriti Klarić već Klović. Ja ne mogu sto posto reći da je tako, da je rođen u Klarićima. Grižanci vele da je rođen u Antovu. I da je (otac mu) doseljen iz Dalmacije. A Klarići su iz Dalmacije«. Gledajući iz Klarića gradinu Drivenik na uzvisini požalio sam što sa sobom nemam kopiju Klovićeve »Sibillae Tiburtinae« na kojoj da se u pozadini nalazi upravo pogled s Klarića na Driveničku gradinu.

Nekoliko geografskih podataka o mjestima o kojima se radi. Zapadno od Grižana u udaljenosti od oko 8 km nalazi se Drivenik. Grižane i Drivenik jesu župe. Klarići spadaju pod župu Drivenik; Antovo, Gobići (koji su zapravo svega par kuća kod mjesta Baretići, gdje se ne nalazi ni jedna obitelj koja bi se zvala Gobić) spadaju pod župu Grižane.

Bilješka: Na temelju riječi Petra Stipančića, da se naime u Gradskom muzeju u Zagrebu nalazi povelja Grižana koju da je izradio Klović odnosno da se u njoj on spominje potražio sam u Gradskom muzeju spomenutu povelju, no tamo je nema. Potražio sam je također u Historijskom arhivu grada Zagreba. Iz »Općeg inventara arhivskih fondova i zbirki« rezultira da se u Arhivu nalaze poglavito stvari koje se tiču Zagreba, no ima i drevnih dokumenata koji su u vezi s drugim gradovima, tako npr. povelja Bele IV trgovištu Jastrebarskom od 1257 (str. 119). Možda se nešto u vezi Grižana nalazi u prijepisu napravljenom 1769. koji sadrži izvjesnu povelju Martina Frankopana iz 1481; postoje također ovjerovljeni prijepisi isprava od 1257. do 1833. napravljeni 1833.

Nekadanji pavlinski samostan i crkva, podignut 1412. od bana Nikole Frankopana. Po pavlinskoj crkvi dobio je naselje, što se u njoj blizini počelo oblikovati početkom XVII st., ime Crikvenica. Samostan je proširivan a danas služi kao odmara-lište. Crkva je barokizirana i danas služi kao župna crkva. Pavlinski samostan je ukinut 1786. godine.

IV JURAJ JULIJE KLOVIĆ I PAVLINI U CRIKVENICI

U predaji vinodolskog kraja iz kojeg potječe Klović govori se da su Frankopani i crikvenički Pavlini otkrili talenat Klovićev i povelili dječaka na školovanje u pavlinski samostan u Crikvenicu. S tim u vezi postavlja se pitanje koliko je ta predaja potvrđena pisanim spomenicima, odnosno koliko je barem vjerojatna na temelju pisanih dokumenata. Odgovor sam tražio u dva arhiva, u Arhivu Hrvatske u Zagrebu gdje se nalazi arhivski fond crikveničkih pavlina i u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, gdje se nalazi rukopisna monografija Kamila Dočkala o pavlinskom samostanu u Crikvenici.

U Arhivu Hrvatske pod signaturom VO-5 nalaze se »Acta monasteriorum paulinorum«, među njima 22 dokumenta o crikveničkim pavlinima iz razdoblja od 1422. do 1550, iz razdoblja dakle koje nas zanima. U njima međutim nema ni riječi o Klovićima, niti o školovanju uopće u crikveničkom samostanu.

Pod istom signaturom u »Acta Conventus cirkvienien-sis nr. 34« nalazi se jedan spis iz 1660. u kojem dolaze riječi: »Puk Belogradski pod Grisani«.

U Arhivu JAZU pod signaturom XVI, 29a nalazi se rukopisna monografija Kamila Dočkala: »Samostan Bl. Djevice Marije u Crikvenici 1412. g.«. U njoj je riječ i o Grižanima i o Kloviću.

Grad Griže koji je nekoć imao četiri kule spominje se u listinama već u 14. stoljeću, i potpadao je do 1435.

pod vlast kneza Martina Frankopana, kad ih je ovaj darovao franjevačkom samostanu na Trsatu. Ispod grada Griža nalazi se selo Griže ili Grižane, a sjeverno od sela nalazi se Belgrad nekadanje sjedište vinodolskog Kaptola (str. 2). Nedaleko se nalazio još i grad Drivenik. Nakon diobe među sinovima kneza Nikole IV Frankopana grad Drivenik pripade knezu Ivanu, grad Belgrad knezu Martinu, a Grižane knezu Nikoli (str. 61). Kad, dakle, predaja govori da je Frankopan zapazio darovita dječaka, onda to nije nevjerojatno, jer kraj Klovićeva djetinjstva je frankopanski kraj. Spomenimo da se u dokumentu o raspri što se porodila 1509. između Drivenika, Belgrada i Grižana bilježe Grižane ovako: »Grisane« (str. 61—62).

U vezi s Klovićem Dočkal odlučno tvrdi kako se Klović rodio u selu Grižane, a prvu izobrazbu primio je u pavlinskom samostanu u Crikvenici. Njegova se međutim tvrdnja ne temelji na arhivskim dokumentima, nego na literaturi o Kloviću. Što se tiče Klovićeva rodnog mjesta, Dočkal prenosi mišljenje Dragutina Hirca po kojem su Rudenice selo driveničke župe rodno mjesto Klovićevo. A da je Klović primio prvu naobrazbu u samostanu crikveničkih pavlina, Dočkal dokazuje izdaleka i neizravno. On najprije navodi kako su pavlini u svim svojim samostanima gajili znanost i umjetnost i kako su mnogi umjetnici primili svoju prvu izobrazbu u pavlina. Drugim riječima, Dočkal želi reći da pavlini u Crikvenici nisu bili iznimka. Zatim navodi kako su se

u drugoj polovici osamnaestog stoljeća u crkveniĉkom samostanu nalazili pavlini umjetnici: kipari, slikari, umjetniĉki stolari, koji su izgradili godine 1775—76. tri oltara u crkvi i kojih se imena skupa s imenom subrata im »kirurga« nalaze zapisana na stražnjoj strani tabernakula na glavnom oltaru:

Magistri huius arae fuere

R. F. Franciscus Schmelz, arcularius

R. F. Philippus Vidrich, arcularius

R. F. Paulus Riedl, statuarius et sculptor

R. F. Lucas Hauser, inaurator et pictor

A. D. M. G. et B. V. M. H.

F. Cosmas Mayr, chirurgus (str. 90).

Iz ovoga Doĉkal zakljuĉuje »da je takovih umjetnika bilo i u prijašnjim stoljećima« (str. 90). Iz sveukupne Doĉkalove argumentacije nesumnjivo se moŹe zakljuĉiti kako je moguće da je Klović primio kod crikveniĉkih pavlina opću a moŹda i specifiĉnu umjetniĉku inicijalnu izobrazbu. Sa sigurnošću se to ne moŹe tvrditi na temelju pisanih dokumenata, no kad se uzme u obzir predaja vinodolskog kraja, po kojoj su pavlini uzeli darovitog djeĉaka Klovića u svoju »školu«, stvar postaje ĉak vjerojatnom. Treba ipak pri tome uvaŹiti da je i u nedalekom Novom Vinodolskom postojao pavliniski samostan, a grad GriŹe da je bio darovan trsatskim franjevcima, tako da po sebi nije iskljuĉeno da je mali Klović primio prvi nauk eventualno u pavlina u Novom ili u trsatskih franjevaca. Predaja je meĉutim prvo Klovićevo »školovanje« vezala uz crikveniĉke pavline.

V KLOVIĆ U VASARIJEVIM »ŽIVOTIMA ZNAMENITIH SLIKARA, KIPARA I GRADITELJA«

Juraj Vasari, kako je poznato, donosi u drugom izdanju svog djela »Le vite de' piv eccellenti pittori, scultori, e architettori«, Firenze 1568, životopis Jurja Julija Klovića, na str. 849—854. Govoreći o Klovićevo podrijetlu navodi podrobno civilnu pokrajinu Hrvatsku, crkvenu pokrajinu biskupiju modrušku, i mjesto roĉenja »Grisone« (GriŹane). Ovaj Vasarijev navod, kako smo vidjeli, glavno je uporište onima koji tvrde da se je Klović rodio u GriŹanima u Vinodolu, ono je ujedno glavna objeĉcija onima koji poriuĉu da su GriŹane Klovićevo rodno mjesto. Pitanje se u konaĉnici svodi na to da li je Vasarijev zapis vjerodostojan. Problem pak vjerodostojnosti rezolvira se na jedno općenito pitanje, kakova je Vasarijeva povjesna kritiĉnost, kako je dolazio do podataka za životopise likovnih umjetnika za svoje djelo i, posebno, kako je došao do spomenutih podataka o Kloviću.

Povijesna vjerodostojnost Vasarijevih »Života slikara ...«

Što se tiĉe Vasarijevih »Života slikara ...«, napravljena su o njima podrobna istraŹivanja, i to o ĉetiristotoj obljetnici njihovog prvog izdanja, priopćena na prigodnom meĉunarodnom skupu 1950, i objelodanjena u zbornom djelu »Studi Vasariani, Atti del Convegno internazionale per il IV centenario della prima edizione delle 'Vite' del Vasari«, Firenze 1952. Visokostruĉni skup je raščlanio oba izdanja Vasarijevih »Života« s razliĉitih toĉaka gledanja. Nas poglavito zanima kritiĉka i historijska vrijednost »Života«. Baš o tom vidu izneseno je na spomenutom skupu nekoliko redaka.

Lionello Venturi zakljuĉuje svoju studiju »La critica di Giorgio Vasari«: »Povijesni osjeĉaj [Vasarijev] nije malen, zacijelo veći od onog [što ga imaju] mnogi pisci iz podruĉja umjetnosti u našem stoljeću« (str. 46).

Bernard Berenson u raspravi »Il Vasari alla luce delle recenti pubblicazioni« uoĉuje: »On [Vasari] ... nije shvaćao vaŹnost precizne dokumentacije ... No Vasari

ostaje nenatkriljivim kritiĉarem talijanske umjetnosti, a s jednog literarnog gledišta, ostaje jednim od velikih pisaca proze na poluotoku« (str. 28).

Jean Alazard u studiji »Quelques notes sur le sens historique de Vasari« zakljuĉuje s Berensonom: »Gospodin Berenson je rekao da je on [Vasari] bio kao Herodot povijesti umjetnosti«, ali tome još dodaje da je Vasari bio i Tukidid (str. 66). Sve su ovo sudovi o povijesnoj kritiĉnosti Vasarijevoj, koji imaju pred oĉima ĉitav njegov opus »Života«.

Anna Maria Brivio u svojoj raspravi »La prima e la seconda edizione delle 'Vite'« izdiferencirala je poredbeno kritiĉnost prvog i drugog izdanja Vasarijevih »Života« i upozorila na to kako je za drugo izdanje Vasari dolazio do podataka o umjetnicima ĉije je životopise spremao: »Kad je snovao prvo izdanje, Vasari je Źivio u ambijentu posve literarnom, retoriĉnom i slavljeniĉkom ... Drugo izdanje raste oko jezgre prvog izdanja ... u jednoj posve razliĉitoj duševnoj klimi ... Vasari je osobno poznao najveći dio umjetnika o kojima govori u dodanim životopisima; oni se više ne pokazuju pred njegovom maštom kao heroji prvog izdanja ... oni su ljudi njegova stasa [formata] sad prijatelji sad suparnici, kojih su se Źivotne prilike ĉesto isprepletale s njegovima; njegova proza ih više ne uzdiŹe tonom veliĉanja već mirno raspravlja njihove sudbine i njihova djela« (str. 88).

Da li je sve ovo sluĉaj i obzirom na Klovića: tj. izrašta li njegov životopis, što je dodan drugom izdanju »Života«, nekako iz jezgre prvog izdanja; da li je Vasari osobno poznao Klovića, da li su se njihovi Źivotni udesi nekako isprepletali? Da vidimo!

»Don Giulio Coruatto« u prvom izdanju Vasarijevih »Života ...«

Poznato je da Klović dolazi u drugom izdanju Vasarijevih »Života«, no nije zapaŹeno da Vasari već u prvom izdanju govori o Kloviću, istina ne tako da bi mu

»Životi glasovitih slikara, kipara i graditelja« Giorgija Vasarija, II izdanje — Firenza 1568; naslovna stranica drugog sveska trećeg dijela gdje se nalazi i Klovićev životopis. — Vatikanska biblioteka, Stamp. Barberini, H.H.H., VI. 3.

posvetio cio životopis, već tako što ga spominje kao prijatelja jednog pokojnog slikara. U »Le vite de piu eccellenti architetti, pittori e scultori italiani«, Firenza 1550 u indeksu: »Tavola di molti artefici nominati et non interamente descritti in questa opera« stoji i: »D. Giulio Coruatto Min. 905«. Na 905. stranici Vasari, završivši životopis *Sebastijana del Piombo* (Venezia 1485 — Rim 1547), koji se zapravo zvao Sebastijan Luciani, donosi poveći ulomak o Kloviću.¹⁰³ Vasari isti-če kako je pokojni del Piombo imao mnoge prijatelje, među njima i umjetnike, a među ovima poseban prijatelj mu je bio »Don Julije Hrvat minijaturist: koji je kod prečasnog Farnese napravio tako izvrsne minijature kakve se mogu uvrstiti među čuda što se vide danas na svijetu na području minijature«; Klovićeve su minijature božanstvenog kolorita, a crtež mu je savršen; i kad bi bile stavljene pred stare Rimljane, ovi bi morali priznati da ih je pobijedila finoća i ljepota Klovićevih minijatura.« I Vasari završava s nadom i željom za rad i rast Klovićev: »I zato ako mu Božja milost podari onaj život kojem se nadamo, napraviti će on stvari vrijedne divljenja ovog stoljeća«. Iz ove je-

¹⁰³ O Piombu vidi: P. d'Achiardi, *Sebastiano del Piombo*, Roma 1908.

zgre što dolazi u prvom izdanju Vasarijevih »Života«, izrast će u drugom izdanju razmjerno obimna Klovićeva biografija.

Osamnaest godina što dijele drugo izdanje »Života« od prvog ispunilo je želje i nade Vasarijeve iznesene u prvom izdanju. Vasari će naime u drugom izdanju zabilježiti kao činjenicu ono što je u prvom donio kao nadu, reći će da svijet nije imao minijaturiste ravna Kloviću, i da će trebati proći mnogi vijek dok se nađe majstor koji bi mu mogao stati uz bok. Klovićev je međutim životopis u drugom izdanju Vasarijevih života poznat i nećemo se na njemu zaustavljati. Postoji međutim u istom tom drugom izdanju nekoliko mjesta o Kloviću još povrh onoga što dolazi u zasebnoj Klovićevoj biografiji toga izdanja. Želim na njih upozoriti, jer daju neke podatke kojih nema ili ih nema u tom obimu u samom Klovićevu životopisu istog drugog izdanja Vasarijevih »Života«. U indeksu mjesto »Clivio« stoji pogrešno »Clorio«, no ta je pogreška i u naslovu same biografije Klovićeve. Među ispravcima na kraju knjige se nalazi i taj da mjesto »Clorio« treba čitati »Clivio«.

Julije Klović učenik Jeronima Dai Libri

Govoreći o obitelji Dai Libri, obitelji minijaturista, Franji, njegovu sinu Jeronimu, i Jeronimovu sinu Franji, Vasari donosi podatak značajan za shvaćanje pobuda, poduka i utjecaja koji stoje u onom razdoblju Klovićeva rada kad se njegova umjetnost definirala. Nabrajajući gdje je sve *Jeronim Dai Libri* (1474—1555), bez sumnje najjači minijaturist među trojicom Dai Libri, radio minijature, Vasari bilježi kako je Jeronim iluminirao knjige i u Candijani: »[Iluminirao je] još neke knjige u Candijani, samostanu bogatom regularnim kanonicima Presvetog Otkupitelja, kamo je išao osobno raditi, što drugdje nikad nije htio činiti; i nalazeći se ondje Don Julije Klović naučio je onda prve principe izrađivanja minijatura. Klović je bio redovnik u tom mjestu, i on je kasnije uspio postati najveći majstor u toj umjetnosti, što danas živi u Italiji« (str. 273). Klović je, navodi dalje Vasari, u Candijani iluminirao jedan »Kyrie«, koji je, isto po Vasariju, vrlo rijetka stvar, kao i prvu stranu korskog psalterija. Vasari završavajući životopis Jeronima Dai Libri žali što je Jeronimov sin Franjo, također minijaturist, rano umro i tako »se ugasila obitelj Dai Libri, u kojoj su bila slijedno tri čovjeka izvrsna u ovoj umjetnosti [minijature]; a nisu ostali drugi njihovi učenici koji bi držali živom ovu umjetnost, izuzevši Don Julija, gore spomenutog klerika, koji ju je naučio, kako smo rekli, od Jeronima, kad je ovaj radio u Candijani, a on se [Klović] ondje nalazio kao redovnik, i koji ju je poslije uzdigao na onaj najviši stupanj, na koji ih je malo stiglo, a nijedan ga nije nadišao« (str. 273).

Zanimljivo je kako Vasari i u prvom izdanju i ovdje Klovića zove naprosto »Don Giulio Coruatto«.

Klović učitelj Bartolomeja Torri i El Greca, znanac Silvana Razzi i Eneje Vico da Parma

Vasari spominje Klovića ne samo kao učenika nego i kao učitelja. To dolazi također na jednom mjestu drugog izdanja »Života«, koje se ne nalazi u sklopu zasebne

Klovićeve biografije u tom istom izdanju. Na str. 386—87. govori Vasari o tome kako je *Ivan Antun Lappoli*, slikar iz Arezza, koji je umro 1552, u mladom *Bartolomeju Torri* gledao svoju kreaturu: »... Bartolomej Torri, iz dosta plemenite obitelji u Arezzu, došavši u Rim pod [vodstvom] Don Julija Klovića (Don Giulio Clovio), izvršnog minijaturiste, zaista je prionuo uz crtež, i uz studij nagog [tijela], no još više uz anatomiju, tako da je postao vješt, i smatran najboljim crtačem Rima. Nije tome tako dugo, kako mi je *Don Silvano Razzi* rekao da mu je Don Julije Klović, pošto je veoma hvalio tog mladića, bio rekao ono isto što je meni mnogo puta ustvrdio, tj. da ga se nije otpravilo iz kuće ni iz kojeg drugog razloga nego zbog prljavština u vezi s anatomijom; zbog toga što je držao u sobama, pod krevetom udove i komade ljudi koji su zagađivali kuću. Osim toga zapuštajući svoj život, i misleći da je put da se postane velik i besmrtn [u tome] da se živi kao prljava filozofčina, bez pravila življenja, izbjegavajući doticaje s ljudima, on se posve loše ponašao. ... Obolio je dakle Bartolomej s dvadeset i pet godina ... malo poslije Ivana Antuna [Lappoli], umrijevši učini mu društvo.«

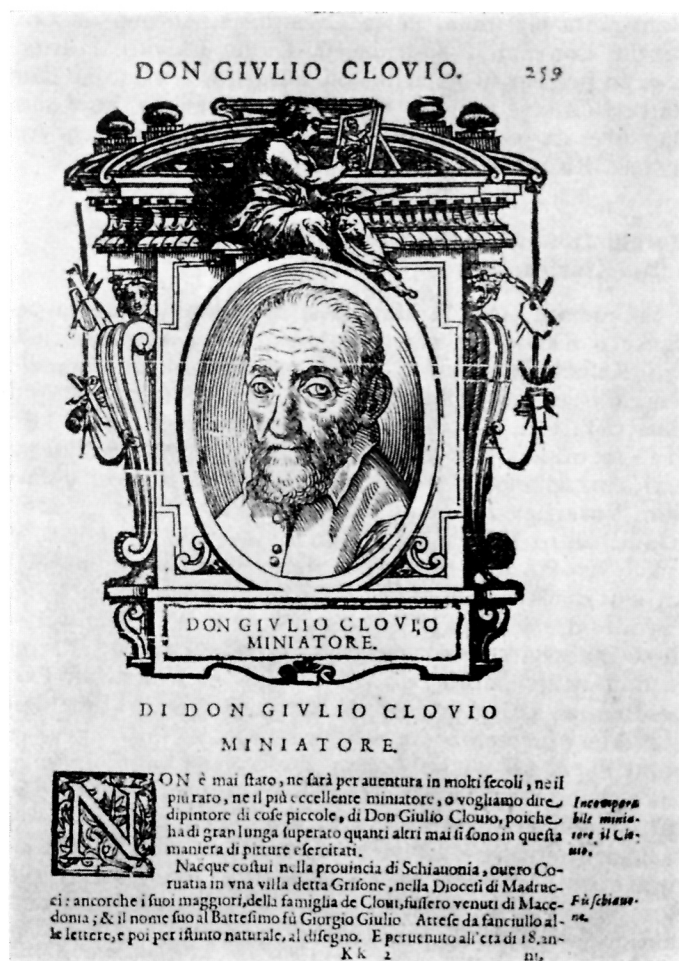
Za nas je vrlo značajno u ovom tekstu to što iz nje ga vidimo da se Klović osobno poznao s Vasarijem i s njime više puta saobraćao, i to prije nego što je Vasari tiskao drugo izdanje »Života«, te da se u drugom izdanju »Života« Vasari, bilježeći život slikara Torria, služi podacima koje je imao osobno od Klovića. S tim u vezi nam se postavlja pitanje: nije li priređujući za drugo izdanje »Života« za Klovićev životopis sam tražio podatke od Klovića. Drugim riječima nisu li »generalia« što ih donosi o Kloviću zapravo potekla od samog Klovića.

Silvano Razzi kojemu je Klović dao neke podatke o Torriju, bio je suradnik Vasarijev na uređivanju drugog izdanja »Života«. Nije li i Razzi sudjelovao u dobivanju Klovićevih »generalia« za njegovu biografiju?!

Kad je riječ o Kloviću kao učitelju, neće biti neumjesno spomenuti ovdje jednog slikara koji se priznavao i Klovićevim učenikom. *El Greco*, kako bilježi Andrija Michel u svojoj »Histoire de l'Art« na slici izгона trgovca iz hrama, na kojoj se grčki potpisao, donosi i biste četvorice, koja kao da izlaze iz okvira; i stavlja ih u skupinu po dva. Jedna skupina predstavlja njegova dva učenika koji su mrtvi: Mihel Angela i Rafaela, a druga predstavlja dva njegova živa učitelja, to su Tizian i Klović. Slika se čuva u Institute of Arts of Minneapolis (kat. br. 105) a datira se između 1570—1575.¹⁰⁴

Vratimo se međutim Vasariju. Pisac »Života« govori o Kloviću i u poglavlju »Vita di Marcantonio Bolognese, e d'altri intagliatori di stampe«: »*Aenea Vico da Parma*. . . napravio je još za Don Julija Klovića (Don Giulio Clovio), minijaturista rijetke [kvalitete], na papiru sv. Jurja na konju, kako ubija zmaja. . .« (str. 306). Možda je Klović i naručio svog imenjaka sv. Jurja.

Iz ovog teksta, kao i onog gornjeg, vidimo neke osobe s kojima je Klović bio u dodiru. Tamo smo vidjeli

Klovićev portret u izdanju Vasarijevih »Života« što ga je napravio i dopunio 1647. Carlo Manolessi. (Vatikanska biblioteka, Stamp. Chigi — IV 567 [3] str. 259.)

Vasarija i don Silvana Razzija (1527—1612), firentinskog kamaldulenskog redovnika; ovdje urezavatelja Enea Vica da Parma.

Kako Vasari daje »Tavola de Ivoghi, dove sono l'opere descritte nel Secondo volume della Terza parte«, a u tom dijelu opisao je Vasari život i djelo Klovićevo, tražio sam da li je zabilježeno gdje se nalaze Klovićevi radovi, no nema ih navedenih. Razlog će vjerojatno biti taj što su se Klovićeva remek-djela nalazila u vlasništvu pojedinih velikaša, i nisu bila dostupna javnosti, kao što je to npr. slučaj sa slikama napravljenim u crkvama ili javnim zgradama.

Klovićev portret u Manolessijevu izdanju Vasarijevih »Života« godine 1647.

Vasari je u drugom izdanju donio portrete pojedinih umjetnika. Klovićev nije donio. To je međutim nadoknadio *Carlo Manolessi* u izdanju Vasarijevih »Života« 1647. On je dopunio Vasarijeve »Živote« biografskim podacima o umjetnicima i portretima nekih majstora. O Kloviću ne donosi biografskih dopunskih podataka, a očekivalo bi se da je naveo barem kad je Klović umro i gdje je pokopan. No donosi, međutim, Klovićev portret koji nije bio u drugom izdanju Vasarijevih »Života«. U uvodnoj riječi ističe: »... dodao sam i slike

¹⁰⁴ Maria Cionini Visani, »Un itinerario nel manierismo italiano: Giulio Clovio« u *Arte veneta*, Knjiga 25, Venezia 1972, str. 141, bilj. 9.

Benvenuta Garofala, Petra Cavallinija, Antuna da Correggia, don Julija Klovića (D. Giulio Clovio), i druge koji se prije nisu nalazili kod Vasarija, a nastojao sam da budu što je moguće sličniji onim starima, koje sam dao urezati jednom od najboljih majstora našeg vremena«. Na žalost ne veli tko je taj majstor.

Borghinijeva dopuna Vasarijeva životopisa Julija Klovića

Spomenuli smo da Manolessi nije donio nikakva podatka o Klovićevoj smrti i ukopu. To je međutim učinio Rafael Borghini u djelu »*Il Riposo di Raffaello Borghini* in cui della pittura, e della scultura, de' piu illustri Pittori, e Scultori, e delle piu famose opere loro si fa mentione; e le cose principali appartenenti à dette arti s'insegnano«, Firenze 1584. Borghini prenosi uglavnom Vasarijev životopis Klovića, i njemu dodaje, da je Klović umro 1578. u 80. godini života i da je ukopan u crkvi sv. Petra u okovima. Kako je za Borghinijevu knjigu značajno da u njoj savjesno i dokumentirano navodi gdje se čuvaju pojedina umjetnička djela, vrijeđi se zaustaviti pred ovim podatkom o Kloviću: »Zatim je don Julije pošao boraviti s kard. Aleksandrom Farneseom, za kojeg je naslikao na jednoj maloj slici Bogorodicu s Djetetom na nebu s mnogo svetaca okolo, te papu Pavla III na koljenima u naravnoj veličini; ta je slika, kao stvar vrlo rijetka, bila otpremljena za dar caru Karlu Petome« (str. 533). Djelo zanimljivo i s tog razloga što otkriva Klovića ne samo kao slikara minijatura nego i likova u naravnoj veličini. Osim toga zapis Borghinijev jest zapis Klovićeva suvremenika, i Borghinijev životopis Klovića, oslonjen veoma na onaj Vasarijev, ima prvorazrednu vrijednost svjedočanstva. To pak što kritični Rafael Borghini preuzimlje podatke od Vasarija za Klovićev životopis, samo je potvrda vrijednosti tog životopisa.

Baglioneove dopune Vasarijeva i Borghinijeva životopisa Julija Klovića

Vasarijeve i Borghinijeve životopise slikara, kipara i graditelja dopunio je Ivan Baglione svojim djelom »*Le vite de' pittori, scultori et architetti dal Pontificato di Gregorio XIII del 1572 in fino a' tempi di Papa Urbano Ottavo nel 1642, scritte da Gio. BAGLIONE Romano e dedicate all' Emminentissimo e Reverendissimo Principe Girolamo Card. Colonna, In Roma, nella stamperia d'Andrea Fei MDCXLII*«.

U uvodu u djelo veli Baglione da njime želi dopuniti ono što nedostaje Vasarijevim i Borghinijevim životopisima slikara, kipara i graditelja. Stranice 14 do 16 posvetio je Kloviću: »Vita di D. Giulio Clouio Pittore«. Nakon svečanog uvoda Baglione prelazi na prepričavanje Vasarijeva životopisa o Kloviću ovim riječima: »Jedinstven je bio u svome stoljeću u radovima kistom Juraj Julije rođen u Grižanima (Giorgio Giulio nato in Grisone. . .)«. Baglione spominje kako se je Klović uvijek oblačio u duge haljine premda je na molbu kard. Grimania dobio od Pape dozvolu da ostavi klerički habit (str. 15).

U Baglioneovu životopisu Klovića značajno je što dopunjava Vasarija i Borghinija s obzirom na sudbinu

Klovićevih djela. Tako npr. bilježi kako je Klović iluminirao jedan predivan misal »koji je zbog svoje neusporedive izvrsnosti dostojno zavrijedio da bude pohranjen u sakristiji Velikih svećenika [papa]« (str. 15). Povrh navoda gdje se Klovićeva djela nalaze Baglione daje i karakteristike Klovićevih ostvarenja. Svoj životopis Klovića Baglione završava podatkom o smrti i pokopu Klovićeveu.

Spadini i Bellovi pripisci uz Baglioneov životopis Julija Klovića

Virgilije Spada (1595—1662), rimski oratorijanac, savjetnik pape Aleksandra VII, suradnik Berninija i Borrominija, najvjerojatnije duhovni začetnik kolonada na trgu sv. Petra u Rimu, ljubitelj glazbe i — spomenimo to — prijatelj i pokrovitelj našeg Jurja Križanića, postilirao je djelo Ivana Baglionea »Životi slikara. . .«. Možda je i uz Baglioneov životopis Klovića stavio relevantne pripiske. Dao sam se na traženje od Spade postiliranog primjerka Baglioneovih »Života«. Kako je pod konać života Virgilije Spada stajao na čelu čuvene bolnice »Lo Spirito Santo« u Rimu, nadao sam se ondje naći spomenutu knjigu. Doista u »Biblioteca Lancisiana« (zvana po svom osnivaču Ivanu Marija Lancisi, papinskom liječniku i — spomenimo — prijatelju našeg zemljaka Ivana Paštrića), kamo me je uputio markiz G. Incisa della Rocchetta, znalac opusa Spade, Borrominija i Berninija, nalazi se u drevnom katalogu djelo »Baglione Gio:« Le vite de' pittori, scultori ed architetti dal 1572 fino al 1642, Roma, Fei 1642 in 4, XXXII. 6«. Međutim na mjestu u samoj biblioteci djela nema. Križić, koji se nalazi već u katalogu, uz djelo valjda naznačuje da je ono iščezlo. Možda je upravo ono primjerak što ga je Virgilije Spada postilirao.

Postoje međutim *Bellove postile* na jednom primjerku Baglioneovih »Života«. Na str. 15 uz Baglioneovu biografiju Klovića Bell je pripisao slijedeće o Kloviću: »Andò a servizi del Re d'Ungheria Ludovico e della Regina sorella di Carlo V. Successa la morte del Re tornò a Roma al servizio del Cardinal Compagni. Succeduto il sacco fu tanto maltrattato che fece voto di farsi frate onde liberato andò a Mantova et si vesti nel monastero San Rufino et fu chiamato D. Giulio nel qual tempo miniò il libro del coro con historie evangeliche.«¹⁰⁵

— — —

Naše pitanje da li Vasarijev životopis Klovića što dolazi u drugom izdanju Vasarijevih »Života« izrasta iz jezgre koja je postojala već u prvom izdanju života, da li je nadalje Vasari osobno poznao Klovića te da li su se njihovi udesi na neki način dodirivali — to naše pitanje dobilo je na ovim stranicama pozitivan odgovor.

Uvid pak u Vasarijevu literarnu ostavštinu, o kojem ćemo sada progovoriti, pokazat će nam kako su se Vasari i Klović prisno poznavali i prije nego što je Vasari tiskao svoje »Živote«.

¹⁰⁵ G. Baglione, *Le vite de' pittori, scultori et architetti. . .* — Romae 1642; faksimil 1942.